

ЕР СОЛИҒИ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ

doi https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss2/a32

Турсунов Акмалжон Абдурашидович -

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси
Солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш
департаменти бошқарма бошлиғи ўринбосари

Аннотация. Ушбу мақолада бугунги кунда республикада олиб борилаётган солиқ ислохотлари шароитида мавжуд ер солиғи, хусусан, бу солиқларининг хусусиятлари, ерлардан самарали ва унумли фойдаланишни янада такомиллаштириш мақсадида хорижий мамлакатлар тажрибаси кўриб чиқилади қолаверса, чуқур таҳлиллар асосида илғор хориж тажрибаларини миллий солиқ тизимимизда қўллаш имкониятлари илгари сурилади.

Калит сўзлар: солиқ сиёсати, солиқ маъмуриятчилиги, солиқ тизими, солиқ базаси, тўғри солиқлар, ер солиғи, мол-мулк солиғи, хорижий мамлакатлар солиқ тизими, солиқ объекти.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО НАЛОГА

Турсунов Акмалжон Абдурашидович -

Заместитель начальника отдела обслуживания
налогоплательщиков Государственного налогового
комитета Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье в условиях проводимых сегодня в нашей республике налоговых реформ, в частности действующего земельного налога, рассмотрены особенности этих налогов, опыт зарубежных стран по дальнейшему повышению эффективности и производительности использования земли, рассмотрены, а возможности применения передового зарубежного опыта в нашей национальной налоговой системе продвигаются на основе глубокого анализа.

Ключевые слова: налоговая политика, налоговое администрирование, налоговая система, налоговая база, собственные налоги, земельный налог, налог на имущество, налоговая система зарубежных стран, объект налогообложения.

POSSIBILITIES OF USING THE EXPERIENCES OF FOREIGN COUNTRIES IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF LAND TAX ADMINISTRATION

Tursunov Akmaljon Abdurashidovich -

Deputy Head of the Taxpayer Service Department of the
State Tax Committee of the Republic of Uzbekistan

Abstract. In this article, in the conditions of the tax reforms carried out today in our republic, in particular, the existing land tax, the characteristics of these taxes, the experiences of foreign countries in order to further improve the effective and productive use of land are considered, and the possibilities of applying advanced foreign experiences in our national tax system are advanced based on deep analysis.

Key words: tax policy, tax administration, tax system, tax base, proper taxes, land tax, property tax, tax system of foreign countries, tax object.

Кириш. Солиқлар бажарадиган функция ва вазибаларга маҳаллий солиқлари нуқтаи назардан ёндошсак, ер солиғи мамлакат солиқ тизимининг таркибий қисми сифатида солиқлар бажарадиган функция ва вазибаларни бажаради. Жумладан, ер солиғи давлат бюджетини муайян манбалар билан таъминлайди, яъни фискал функцияни бажаради. Шунинг билан бирга, солиқлар амал қилиш механизмига кўра табиий ресурслардан фойдаланишни тартибга солиш ва рағбатлантириш аҳамиятига ҳам эга бўлиб, ўз навбатида табиий ресурслардан тўғри

ва тежамкорлик билан фойдаланиш бўйича назорат функциясини ҳам бажаради.

Ер солиғининг иқтисодий моҳиятига кўра, уларни жорий этишдан мақсад табиий ресурслардан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш, маҳаллий бюджет даромадлар қисмини тўлдириш вазифасини бажаради. Шунингдек, давлат бюджетига молиявий ресурслар жалб этиш, бу жараёнда биринчи навбатда, бюджетдан табиий ресурсларни, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва улар сифат ҳолатини яхшилашга қаратилган харажатларни молиялаштиришдан иборатдир. Янги мустақил давлатлар-

нинг ташкил топиши туфайли фондлар учун тўловлар ва мулкка эгалик қилишни солиқ воситасида бошқаришнинг амалдаги бўлган ҳужжатлари ўз кучини йўқотди.

Ишлаб чиқариш фондлари учун тўловлар бекор қилинган пайдан бошлаб то мол-мулк солиғи жорий этилган давргача, Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариш фондларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида юридик шахсларга таъсир кўрсатиш имконини берувчи иқтисодий восита йўқ эди. Шу боис даромадларни шакллантириш ва ижтимоий бойликни тақсимлашнинг янги шарт-шароитлари солиқлар таъсир доирасида кенгайтиришни, барча ҳўжалик юритувчи субъектларга тенг солиқ тартибини таъминлаши учун янги объектларини солиққа тортиш доирасига қўшишини кўзда тутаяди, шунингдек бозор муносабатлари шароитида мулкий муносабатлар соҳасини бошқариш механизминини янада ривожлантириш ниҳоятда заруратга айланди.

ФАО ташкилотининг маълумотига кўра ер ресурслари дунё бўйлаб нотекис тақсимланган, аҳолиси паст даромадга эга бўлган мамлакатлар жаҳон ер ресурсларининг атиги 22 фоизга эга, аммо уларда дунё аҳолисининг 38 фоизи истиқомат қилади, ўрта даромадли мамлакатларда улар мос равишда 53 ва 47 фоиз, юқори даромадли мамлакатларда эса 25 ва 15 фоизни ташкил этади[1].

Бугунги кунда ерлардан унумли фойдаланиш ва уни талон-тарож қилишнинг олдини олиш масаласига давлатимиз раҳбари томонидан алоҳида эътибор қаратилиб келиняпти. Чунончи, Президентимиз Ш.Мирзиёев расмий чиқишларининг бирида “Ҳар қарич ер – давлатнинг, демакки, халқимизнинг бебаҳо бойлиги ҳисобланади. Ундан ноқонуний, ўзбошимчалик билан фойдаланишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ” деб таъкидлаган эди[2].

Афсуски, табиий иқлим ва ер рельефининг ўзгариши, тупроқ унумдорлигининг пасайиши, сув ресурсларининг йилдан-йилга танқисланиб бораётгани, аҳолининг демографик хусусиятлари билан боғлиқ муаммолар бу мавзуга қайта ва қайта мурожаат қилишни талаб қилмоқда. Бу муаммолар ер куррасининг барча нуқталарида юзага келаётганлиги сабаб хорижлик олимлар билан бирга мамлакатимизда ҳам шу соҳа вакиллари бирдек ташвишлантириб, шу мавзунини чуқурроқ ўрганиш ва истиқболдаги иқтисодий ислохотларга хизмат қиладиган солиққа тортишни самарали ташкил этиш заруратини келтириб чиқармоқда, бунинг замирида эса ер участкаларидан самарали фойдаланишни такомиллаштириш масаласи ётади ва биз ушбу заруратларни мақоламизда тадқиқот объекти сифатида белгилаб олдик.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Ер солиғининг келиб чиқиши узоқ тарихга бориб тақалади. Демак, бу борада олимлар томонидан изланиш ва тадқиқотларнинг бошланиши узоқ ўтмишга бориб тақалиб, ҳозирги кунга қадар давом этиб келмоқда. Ҳар бир изланувчи ўзининг тадқиқотларида ер ресурсларидан самарали фойдаланишни солиқлар воситасида тартибга солиш юзасидан ўзига хос назарий қарашлар ва фикрларни келтириб ўтган. Хусусан, ер солиғи белгиланишининг иқтисодий асослари XVIII-XIX асрларда янада мустаҳкамланди. Физиократлар даромадни оширишнинг ўзига хос усулларидан бири ерни солиққа тортиш йўли орқали эканлигини таъкидлашди[3]. Уларнинг назарияси бўйича ерларни солиққа тортиш йўли билан ерлардан унумли фойдаланиш ва ҳосилдорлигини оширишга эришиш мумкинлиги таъкидланади. Шунинг учун ерларни солиққа тортилиши ижтимоий жиҳатдан ижобий фойда келтиради. Физиократларнинг бу иши кейинги иқтисодчи олимлар учун ер солиғи назариясини қуришда асос ҳисобланди.

A.Smit ерларни солиққа тортишда икки қисмга ажратган ҳолда солиқ солиш лозимлигини келтириб ўтган бўлса[4], D.Ricardo ер солиғи (рентаси) маҳсулот яратишга кетган турли хил харажатларни қоплангандан кейин қолган маблағлигини таъкидлайди. Унинг назарияси бўйича «Ер(рентаси) даромадидан солиқлар иқтисодиётга салбий таъсир кўрсатмайди, чунки бундай солиқ ишлаб чиқаришга тўсқинлик қилмайди» дея таъкидлайди[5]. Genri Jorj “Тараққиёт ва қашшоқлик” китобида ер солиғи ҳақидаги ерлар сотилаётганда ерни ҳамма фуқарога тўлиқ тақсимлаб бўлмаслигидан келиб чиқиб изоҳлаган бўлса[6], Roakes “Ернинг бошқа маҳсулотлардан ажралиб турадиган ўзига хос хусусиятлари ернинг жойлашган жойидаги афзалликлари, бардошлилиги ва ҳаракатсизлиги билан боғлаган” дея фикр билдирган. Ушбу белгиларга мувофиқ, ердан олинадиган солиқни ундириб бўлгандан кейин қайтариш ёки олдинроқ ундириб бўлмаслигини ва булар орқали ердан фойдаланишни мақсадини бузиб юбормасликни таъкидлайди[7].

Шунингдек, маҳаллий олимларимиздан Ғайбуллаев ва Ўроқов ресурс солиқлар ва бошқа тўловлар орқали шакллантириладиган маҳаллий бюджетларнинг даромад манбаларини шартли равишда икки гуруҳга ажратиб тадқиқот олиб борган бўлсалар [8], профессор Т.Маликовнинг қайд этишича, “Солиқ тизимининг замонавий концепцияларида ресурс солиқлари давлат бюджети даромадларини шакллантиришда асосий майдонга чиқади. Фойда ёки даромаддан олинадиган солиқни кескин камайтириш ёки уларни умуман бекор қилиш, бу солиқларни мол-мулкдан, ердан ва ресурслардан оли-

надиган солиқлар ва тўловлар билан алмаштириш ёки қўшилган қиймат солиғини кескин камайтириш, фойда солиғини пасайтириш ва уларни табиий ресурслардан фойдаланганлик учун олинадиган рента тўловлари билан алмаштириш, саноатни қазиб чиқарувчи тармоқларини юқори даражадаги солиққа тортиш лозим” дея бу масалаларга эътибор қаратади[9].

Қолаверса, британиялик мутахассислардан бири Ламперт “Биз иқтисодий адолат ва шахсий мулк ҳуқуқини ҳақиқатан ҳам ҳурмат қилиш ғояларини ўзига жамлаган солиқ тизимига муҳтожмиз” деб ўз мулоҳазаларини илгари сурган. Ушбу Лампертнинг(1993) таърифи билан шахсий мулк ҳуқуқини ҳурмат қилиш ғоялари орқали ресурс солиқлар ўрнини мустақил давлатимизда ошириш зарурати йилдан-йилга мулкдорлар синфи пайдо бўлиши, давлат мулкларини хусусийлаштиришга катта эътибор берилиши билан бир қаторда пайдо бўлмоқда[10]. АҚШда кўчмас мулк солиғи тўғрисида АҚШ иқтисодчи профессори Хиви “Маҳаллий солиқлар орасида кўчмас мулк солиғи жуда зарур ва моҳиятли эканлигини кўрсатиб, солиқ тушумларининг штатлар бюджетига ва маҳаллий ҳокимиятлар бюджетига бўлиниши нуқтаи назардан аниқ вазифани бажармоқда” дейди[11].

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот методологияси сифатида бутун иқтисодий ҳамжамият доирасида ҳамда республикамиз солиқ тизимида олиб борилаётган солиқ ислохотларива тартиблари, малакатимиз Президенти қарор ва фармонларини чуқур ўрганиш давомида анализ ва синтез ва иқтисодий математик усуллар, илмий мушоҳада, маълумотларни гуруҳлаш ҳамда прогнозлаш орқали назарий таҳлил усуллари-дан кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Ер солиғининг иқтисодий моҳияти замирида уларни жорий этишдан мақсад табиий ресурслардан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш, маҳаллий бюджет даромадлар қисмини тўлдириш каб вазифалар ётади. Шунингдек, давлат бюджетига молиявий ресурслар жалб этиш, бу жараёнда биринчи навбатда, бюджетдан табиий ресурсларни, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва улар сифат ҳолатини яхшилашга қаратилган харажатларни молиялаштиришдан иборат. Сўнгги йилларда республикамизда ер участкаларидан оқилона ва мақсадли фойдаланилишини таъминлаш, уларни муҳофаза қилиш, янги ерларни ўзлаштириш ҳамда қайта муомиллага киритиш борасида тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Бироқ ҳудудларда ер қонунчилигига риоя қилмаслик, ер участкаларидан мақсадсиз ва самарасиз фойдаланиш, жумладан ноқонуний қурилмалар қуриш, шунингдек, ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаш, уй-жойга эга бўлиш ва қуришнинг қонуний механизмла-

ри мавжуд бўлишига қарамай, минглаб фуқаролар кўп йиллар давомида ер участкаларида якка тартибда уй-жойларни ноқонуний барпо этиш ҳолатлари хали ҳамон учраб турибти.

Бу каби турли ноқонуний ҳолатларнинг олдини олиш, ер солиғи йиғилувчанлик даражасини ошириш, солиқ базасини кенгайтириш ва бунинг замирида бизга азалий мерос ҳисобланган ерлардан самарали фойдаланиш методларини ишлаб чиқиш масаласи пайдо бўлади. Албатта, биз бундай ҳолларда илғор мамлакатлар тажрибалари, хорижий мамлакатлар солиқ тизимининг самарали усулларига мурожат қиласиз ва таянамиз. Қуйида эса энг ривожланган мамлакатлар солиқ тизимидаги ер солиғига оид стратегия ва тактикаларни кўриб чиқамиз.

Германия солиқ тизими. Бу давлат солиқ тизимида ерлар солиққа тортиш мақсадига кўра қуйидаги икки гуруҳга ажратилган[12]:

- қишлоқ хўжалигига ихтисослашган юридик шахсларнинг мулкида бўлган ер участкалари;
- юридик ёки жисмоний шахсларга тегишли бўлган ер участкалари

Ер участкалари бўйича тўланадиган солиқлар корхоналарнинг молиявий натижаларига боғлиқ эмас. Ер солиғини ер эгалари ҳамда ерни ижарага олганлар ҳам тўлаши мумкин. Ижарага олганлар ер солиғи суммасини “Nebenkosten” харажатлари таркибига киритадилар. Солиқ ставкалари икки қисмдан иборат: марказий белгиланадиган ва давлат бошқарувининг энг қуйи табақаси томонидан белгиланган қисми. Давлатнинг ижтимоий аҳамиятига молик ташкилотлар ер солиғини тўлашдан озод қилинган (Масалан: черковлар, нотижорат ташкилотлари, ўқув муассасалари, давлат ғазнасидан молиялаштириладиганлар).

Германияда ерлар “А” ва “В” тоифаларга ажратилади.

“А” – қишлоқ ва ўрмон хўжалиги корхоналарининг ерлари;

“В”- бошқа ер участкалари

Солиқ объекти ер участкаси ва унда қурилган бино иншоотнинг биргаликдаги қийматидан иборатдир.

“А” гуруҳ ерлари учун 0,246 фоизли ставка ва “В” гуруҳ ерлари учун 0,423 фоизли ставка белгиланади. Бундан ташқари, ердан фойдаланиш мақсадига кўра тузатувчи коэффициентлар ҳам қўлланилади. Масалан қишлоқ ва ўрмон хўжалигида 0,6 фоизли коэффициент қўлланилади. Шунингдек, уй-жой қурилиши учун ажратилган ерларда уй жойнинг нархига ва истиқомат қиладиган оилалар сонига кўра қуйидаги коэффициентлар белгиланган:

✓ 75000 ДМ гача бўлган бир оилага тегишли уйлар учун 0,26 %;

✓ 5000 ДМ дан юқори бир оилага тегишли уйлар учун 0,35 %;

✓ Икки оилага тегишли уйлар нархидан қатъий назар 0,31 %;

✓ Бошқалар учун 0,35 %.

Юридик шахсларга ер участкаси учун тўланган солиқни фойда солиғи базасидан чегиришга рухсат этилади.

Германияда қишлоқ хўжалиги учун ишлатилган ерларни баҳолаш уларнинг “ишлаб чиқариш имконияти” дан келиб чиқиб аниқланади. Бу кўрсаткич ерни самарали ишлатиш натижасида олинган соф даромадни 18 мартага оширилган қийматни ташкил этади. Хусусан, бу қийматни ҳисоблаб чиқаришда тупроқ сифати ва бошқа иқтисодий параметрлар ҳам инobatга олинади ва бу “стандарт солиқ қиймати” деб юритилади. Ерларнинг бозор қиймати солиққа тортиладиган қийматдан кўра анча юқори юради. Ҳозирги кунда Германияда қишлоқ хўжалиги мақсадларида фойдаланилаётган ерларнинг ўртача қиймати 1000 дан 2000 немис маркаси атрофида айланади.

АҚШ солиқ тизими бўйича ер солиғи жисмоний ва юридик шахсларнинг эгалигида бўлган мулкларидан солиқ қонунчилигига асосланган ҳолда қуйидагиларни ўз ичига қамраб олади[13]:

- ✓ Ерлари;
- ✓ Табиий ресурслари;
- ✓ Бинолари;
- ✓ Уй-жойлари;
- ✓ Станоклари;
- ✓ Бошқа жиҳозлари.

Солиқ мажбурияти солиққа тортиладиган базанинг тегишли солиқ ставкасига кўпайтмасига тенг. Мол-мулк солиғининг солиққа тортиладиган базаси мулкнинг қайта баҳоланган қийматидир. Бу маълум бир аниқ мулкнинг (*ер майдонининг*) доллар баҳосидаги қийматини белгилайди. Бу АҚШда жойлашган худудига қараб ҳар бир мулкнинг бозор баҳоси маълум фоизда фарқланади. Бу фоиз баҳолаш коэффициентини дейилади. Бундан келиб чиқиб, ер майдонининг солиққа тортиладиган қисми баҳоланган қийматига қараб катта фарқланади. Масалан, Айдахо штатининг Бойса шаҳрида бу баҳолаш коэффициенти 100 %га тенг шу сабабли ҳақиқий ва номинал ставкаси бир хил-1.95 %. Нью-Йорк штатида баҳоланган қийматидан солиққа тортиладиган қисми 8.9 % белгиланган. Юқоридагилардан келиб чиқиб мулкнинг ҳақиқий ва расмий баҳолари ўртасидаги фарқ жуда каттадир: 0.85 % ва 9.54 %. га мос келади.

Охириги йилларда АҚШдаги жами кўчмас мулкнинг бозор қийматига нисбатан 30-33 % солиққа тортилади. Баҳолаш ҳар 2-3 йилда ўтказилади. Ушбу баҳолашда амортизация чиқимла-

ри (ажратмалари) даражаси ва шу пайтдаги бозор баҳоси инobatга олинади. Маҳаллий ҳокимият органлари томонидан референдум бўйича фоиз ставкаси 1 дан 3 фоизгача фарқ қилиб туради.

Маҳаллий ҳокимият органлари белгиланган ваколат доирасида маҳаллий бюджет тушумларининг ҳолатига қараб маҳаллий солиқ ставкаларига ва солиққа тортилаётган мулкнинг баҳолаш нархи билан қиёсий бозор баҳосига қисман ўзгариш киритиши мумкин. Бу тартибдаги баҳолаш кейинги йилларда турли хилдаги мулкларга қўлланилиши оммалаштирилмоқда. У ёки бу турдаги мулкларни баҳолашдаги меъёрий ўзгаришлари солиқ ставкасининг кўтарилишига сабаб бўлади, бу эса баъзи солиқ тўлашга мойиллиги кам бўлган солиқ тўловчиларга ёқиб тушмайди. АҚШда ер солиғининг базаси сифатида кўчмас мулк объектининг қиймати олинади. АҚШ қонунчилигига асосан кўчмас мулк объектлари солиқ солиш мақсадида қуйидагича тўрт гуруҳга ажратилган:

- ✓ Бизнес ва тижорат мулклари
- ✓ Инвестицион мулклар;
- ✓ Яшаш учун мўлжалланган мулклар;
- ✓ Сотиш учун мўлжалланган мулк объектлари.

АҚШ штатларининг 47 тасида ер солиғи бўйича турли хил преференциялар берилган. Масалан, штат администрацияси билан ерларни узок муддатга(10-20 йил) қишлоқ хўжалиги мақсадларида фойдаланиш учун шартнома имзоланадиган бўлса, фермерларга даромад солиғидан пасайтирилган ставкаларни қўллашга рухсат этилади ёки солиқ таътиллари берилиши мумкин.

АҚШда ер солиғининг йиғилувчанлик даражаси 100 фоизга етади. Солиқ ҳар йили йиғилади, тўлаган субъектлардан ер участкалари гаров тарзида олиб қўйилади ва кейинчалик тўланмаганда 3 йилдан сўнг аукцион орқали сотилади. Бу кўрсаткич Францияда 90 фоиз, Канадада 95 фоизни ташкил этади. Мазкур давлатларнинг барчасида солиқ тўламаганларга нисбатан қатъий чоралар белгиланган. Ушбу меъёрни мамлакатимиз тажрибасида ҳам қўллаш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Чехия давлати солиқ тизимида ер солиғи кўчмас мулк солиғининг таркибида ундирилади. Кўчмас мулк солиғининг суммаси 1000 (40 Евро) крондан ошиб кетса, солиқ суммаси йилига тенг улушларда 4 марта тўланади. Агар 1000 крондан кам бўлса, бир мартада 31 майга қадар тўлаб берилади. Солиқ ҳисоботи ўтган йил натижаларига кўра 31 январгача тақдим этилади. Кўчмас мулк солиғи турли хил мулк объектлари қурилган ер участкасининг метр квадратидан келиб чиқиб ҳисобланади. Масалан, яшаш учун мўлжалланган кўпхонали уйлар

– 1 крона/кв.м, шахсий ҳовлилар ва дачалар – 3 крона/кв.м, алоҳида турган гаражлар – 4 крона/кв.м, саноат объектлари – 5 крона/кв.м учун. Квартираларда базавий ставка 1,2 га кўпайтирилади. Кўп қаватли уйларда биринчи қаватдан кейинги қаватлар 0,75 крон/кв.м учун тўланади. Шунингдек, аҳолисининг сонига кўра қуйидагича тузатувчи коэффициентлар ҳам белгиланган[14]:

- ✓ Аҳолиси сони 300 кишигача -0,3;
- ✓ Аҳолиси 300-600 гача – 0,6;
- ✓ Аҳолиси 600-1000 гача – 1,0;
- ✓ Аҳолиси 1000-6000 гача – 1,4;
- ✓ Аҳолиси 6000-10000 гача – 1,6;
- ✓ Аҳолиси 10000- 25000 гача – 2,0;
- ✓ Аҳолиси 25000- 50000 гача – 2,5;
- ✓ Аҳолиси 50000 дан юқори Франтиш-ковы, Лазне, Марианске Лазне ва Подебрады шаҳарлари учун – 3,5;
- ✓ Прага шаҳри учун – 4,5

Қишлоқ хўжалиги мақсадларида фойдаланиладиган ерларга қуйидагича ставкалар белгиланган:

- Унумдор елар, хмелниклар, узумзорлар, томорқа ва боғлар – 0,75 % ернинг белгиланган қиймати квадрат метрга кўпайтирилиб, шунга нисбатан ставка қўлланилади (ернинг қиймати сифатига кўра Чехия Республикасининг марказий органлари томонидан аниқланади);

- Майсазор, яйловлар ва ҳовузлар эгаллаган участкалар – 0,25 % ернинг белгиланган қиймати квадрат метрга кўпайтирилиб, шунга нисбатан ставка қўлланилади;

Франция давлати солиқ тизимида ер солиғини ҳамма ер эгалари тўлайди. Ҳисоб китоб базаси 1 га ерни баҳоланган қиймати ёки ижара тўловини мумкин даражадаги қиймати ҳисобланади[15]. Бу давлат солиқ тизимида ер солиғи қурилган ва қурилмаган тоифали участкаларга ажратилган. Солиқ ҳамма кўчмас мулкка тааллуқли иморат, иншоот, резервлар ҳамда тижорат ва саноат мақсадида ажратилган ер участкалари киради. Солиқ базаси ер участкасининг ижара қийматининг ярмига тенг бўлади.

Қурилмаган ерга солинадиган солиқ дала-лар, яйлов, ўрмон, ботқоқлик, шўр тупроқ ерлар, очиқ конлар, иморат қуриш мумкин бўлган участкалар ва бошқаларга тегишли солиқ ҳисобланади. Солиқ базаси аренда қийматининг 80 %ни ташкил қилади.

Япония давлати солиқ тизимида ер солиғи ернинг қийматига нисбатан ҳисоблаб чиқилади. Ер солиғидан уй-жой қурилиши учун ажратилган ерлар, айрим қишлоқ хўжалиги ва ўрмончилик ерлари ва ижтимоий манфаат учун фойдаланиладиган ерлар солиқ солишдан озод қилинади. Шунингдек, ер солиғи бўйича ернинг қийматига фойдаланиш мақсадига қараб чегир-малар қўлланилади[16].

Тўланадиган солиқ ҳажми солиқ базаси-дан чегирмалар чиқариб ташлангандан сўнг белгиланган ставкага кўпайтириш асосида ҳи-соблаб чиқилади.

Ҳиндистон давлати солиқ тизимида ер солиғи бошқа давлат каби кўчмас мулк солиғи сифатида унинг белгиланган қийматидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги тўрт тоифага ажратган ҳолда ундирилади[17]:

- Ер солиғи – ернинг энг оддий шаклда қурилиш ёки уни такомиллаштириш учун берилган ерлар;
- Ер ва унга қурилган кўчмас мулклар билан биргаликдаги солиқлари;
- Кўчмас мулк бўлмаган объектлар авто-уловлар;
- Номоддий мулклар.

Шунингдек, Ҳиндистон солиқ қонунчили-гига асосан, агар солиқ тўловчида биттадан ортиқ кўчмас мулк объектига эга бўлса, яшаб турган уйдан ташқари кўчмас мулкнинг аниқ қиймати солиқ тўловчининг даромади ҳисобла-нади ҳамда уй жойдан тушган даромадлар деб ҳисобланади ва белгиланган тартибда солиққа тортилади.

Хитой Халқ республикаси солиқ тизи-ми. Бу мамлакатда ер солиғи тўловчилари ша-ҳарлар ва туманларда жойлашган солиққа тор-тиладиган ер участкаларидан фойдаланаётган корхона ва ташкилотлар ҳисобланади[18]. Ер солиғи объекти солиқ тўловчи томонидан фой-даланиб келинаётган ер участкаси ҳисобланади. 1 метр квадрат учун солиқ ставкалари қуйидаги ставкаларда солиққа тортилади:

- Катта шаҳарларда – 1,5 юандан 30 юан-гача;
- Ўрта шаҳарларда – 1,2 юандан 24 юан-гача;
- Кичик шаҳарларда – 0,9 юандан 18 юангача;
- Бошқа шаҳарчалар ва қишлоқ аҳоли пунктларига – 0,6 юандан 12 юангача.

Австрия давлат солиқ тизимида мол-мулк солиғининг объекти сифатида бутун мам-лакат ҳудудида жойлашган кўчмас мулклар қий-мати асос қилиб олинади. Бу солиқнинг ҳисоби мулкларни солиқ органлари томонидан баҳо-ланган қийматига асосан олинади[19]. Солиқ ставкаси ўртача 0,8 % бир йилга ва тўлаш муддатлари 15 февраль, 15 май, 15 август, 15 ноябрь.

Тугалланмаган қурилишлар (ишлаб чиқа-ришга боғлиқ майдонлари билан биргаликда) баҳоланган қиймати 2000 минг австрия шилин-гидан ошса, ер солиғи объекти ҳисобланади ва унинг ставкаси 1 % ҳисоботга асосан 200.0 минг австрия шилинги миқдоридаги солиққа тортил-майдиган қийматини чегириб ташлаган ҳолда

солиқ ҳисобланади. Ер солиғи ҳам кварталларга бўлган ҳолда тўланади.

Швеция солиқ тизимида ер солиғи кўчмас мулк солиғининг таркибида ундирилади ва давлат бюджети даромадларининг 2,4 фоизини ташкил қилади. Швецияда кўчмас мулк солиғининг ставкаси кўчмас мулк баҳосининг 0,7-0,8 фоизини ташкил этади. Кўчмас мулкни солиққа тортишда юридик ва жисмоний шахсларга бир хил солиқ режими ўрнатилган. Швециянинг Ер кодексида асосан ер кўчмас мулк ҳисобланади. Ерлар кўчмас мулк бирлигига бўлинади. Агар ер участкаси кўчмас мулк қирғоғида жойлашган бўлса, сув бўйининг қирғоқ қисми кўчмас мулк бирлиги сифатида мулкнинг қийматига киритилади. Швецияда мерос тариқасида олинган кўчмас мулклар 2006 йилдан буён солиққа тортилмайди. Бошқа Европа ривожланган давлатлардан фарқли равишда Швецияда мазкур солиқнинг ставкалари фақат давлат томонидан белгиланади[20].

Россия Федерацияси солиқ тизимида – солиқ тўловчилар бўлиб, мулк ҳуқуқи, фойдала-

ниш ҳуқуқи ёки умрбод мерос қилдириб қолиш ҳуқуқи билан ер участкасига эга бўлган юридик ва жисмоний шахслар тушунилади[21].

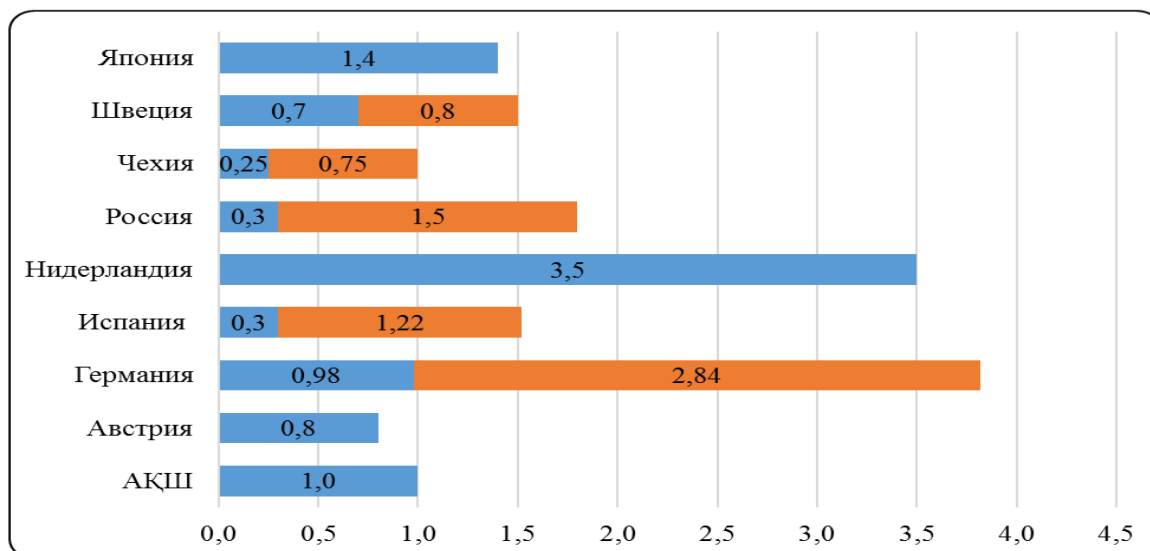
Солиқ базаси ер участкасининг кадастр қиймати ҳисобланади. Ер участкасининг кадастр қиймати тўғрисидаги маълумотлар интернетдаги расмий сайтда жойлаштирилади.

Ер участкасининг қийматидан келиб чиқиб, қуйидаги икки хил солиқ ставкаси қўлланилади:

1. Қишлоқ хўжалиги ерлари, уй-жой коммунал хўжалик объектлари, уй жой қуриш учун сотиб олинган ер участкалари, яқка тартибдаги фермерлик боғдорчилик, чорвачилик учун сотиб олинган ер участкаларига – 0,3 %

2. Юқоридаги тоифада келтирилган ер участкаларига кирмайдиган объектлар учун 1,5 %;

Солиқ органлари томонидан солиқлар Кадастр органлари томонидан тақдим этган маълумотлар асосида белгиланган ставкаларда ҳисоблаб чиқарилади ва ундирилади.

1-расм. Хорижий мамлакатларда амал қиладиган кўчмас мулк солиғи ставкалари(%)да

Манба: Интернет маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган

Юқоридаги расмда керилган маълумотлар кўрсатадики, Япония солиқ тизимида оддатдаги солиқ ставкаси 1,4 %ни ташкил этиши билан етакчилик қилса, Чехия 0,25 %ставка билан энг қуйи поғонада туради.

Шунингдек, қишлоқ хўжалиги ерларини фуқаролар ва фермер хўжаликларига сотишнинг (ижарага беришнинг) хориж тажрибаси ўрганилганда қуйидагилар аниқланди:

❖ *Эстонияда* давлат нархларни тартиб-га солишда бевосита иштирок этмайди. 2011 йилдан бери қишлоқ хўжалигидаги ерларини сотиб олиш бўйича чекловлар бекор қилинган. Сотилган олинган солиқ 2 %, 1 гектар ернинг баҳоси ўртача 5 минг АҚШ доллари, шунга қара-

май, 60 фоиздан кўпроқ ерлар ижарага олиб фойдаланилади;

❖ *Болгарияда* қишлоқ хўжалиги ерларининг 98 фоизи фуқаролар ихтиёридадир. Ерлар мамлакатда 5 йилдан ортиқ;

❖ Истиқомат қилган фуқароларга ва юридик шахсларга берилади. 1 гектар ернинг ўртача қиймати 4,6 минг АҚШ доллари;

❖ Польшада фуқаролар 500 гектаргача экиладиган қишлоқ хўжалиги ер майдонларини сотиб олишлари мумкин. 2016 йил 1 майдан бошлаб, Европа иттифоқи фуқаролари учун чекловлар бекор қилиниши натижасида 1 гектар ер майдонининг нархи 10,3 минг АҚШ долларини ташкил қилган;

❖ *Англияда* фермер хўжалиги ташкил этиш бизнеснинг бир тури сифатида юқори талабга эга бўлмасада, бироқ буни улар барқарор ва ишончли сармоя тикиш воситаси сифатида қарайдилар. Яъни, 1 гектар ерни сотиб олиш учун 31,4 минг АҚШ доллари тўланилиши керак;

❖ *Германияда* қишлоқ хўжалиги ерларининг 1 гектарининг нархи 32,3 минг АҚШ доллари;

❖ *Голландияда* қишлоқ хўжалиги майдонларининг нархи 1 гектарига 63,7 минг АҚШ долларини ташкил қилиб, ерларнинг қарийб 90 фоизи хусусийлаштирилган;

❖ *Швецияда* қуруқликдаги ер майдонларининг қарийб 100 фоизи хусусийлаштирилган. Ернинг максимал ажратилиш майдони маҳаллий ҳокимият томонидан тартибга солинади. Ерни минимал ижарага бериш муддати 9 йил. Ер майдони қандай мақсадларда олинган бўлса ушбу мақсадда ишлатилиши шарт. 1 гектар ер майдони 70 минг АҚШ долларини ташкил қилади;

❖ *АҚШ, Канада ва Бразилияда* 1 гектар ернинг нархи 10 минг АҚШ доллардан бошланади. Ерлар маҳаллий ҳокимият органлари қарорлари аукцион ва танловлар асосида мулк ҳуқуқини бериш, ижарага олиш ва алмашиш асосида амалга оширилади.

Мазкур кўрсатиб ўтилган давлатларнинг тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, ер майдонлари фуқаролар ва фермер хўжаликларига сотилгандан сўнг, унда етиштириладиган маҳсулот турларини ернинг ижарага олувчиси (мулкдори) ҳал қилади яъни бунда давлат аралашуви иштирок этмайди.

Хулоса ва таклифлар. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда хулоса қилсак, ерларни солиққа тортиш орқали маҳаллий давлат бюджети даромадларини шакллантиришда асосий манба сифатида қарамоғимиз лозим, бироқ бу солиқ миқдорлари ердан самарали фойдаланмасликка олиб келмаслиги даркор.

Ер солиғи маҳаллий бюджетнинг асосий қисми бўлганлиги сабабли, айни кунларда ер солиғи борасида олиб борилаётган солиқ тизимидаги мавжуд муаммоларни кўриб чиқиш ва ечимларини бериш зарурлигини муқаррар этиб қўймоқда. Қолаверса, ерлардан унумли фойдаланиш натижадорлигини ошириш борасида иқтисодий дастак ҳисобланган солиқларнинг

рағбатлантириш тамойилларидан кенг фойдаланиш энг самарали йўл эканлигини инобатга олган ҳолда хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, бир қатор илмий таклифларни ишлаб чиқдик:

1. Ўрмон фонди ерларида жисмоний ва юридик шахслар чўл ҳудудларида жойлашган, сув билан таъминланмаган ва ўрмон билан қопланмаган ерларда чўл ва яйлов ўсимликларидан “яшил қопламалар”- ҳимоя дарахтзорлари ва маҳсулдор яйловзорлар барпо этиш учун лойиҳа-смета ҳужжатларига мувофиқ, ўзлаштирилган вақтдан эътиборан беш йил мобайнида барча солиқлардан озод этиш лозим;

2. Эгалигида биттадан ортиқ ер участкаси мавжуд бўлган жисмоний шахслар асосий турар жойи бўлмаган объектлар учун оширилган солиқ ставкасида солиқ тўлаш тартибини жорий қилиш лозим.

3. Ерга эгалик қилувчи шахсларга бозор шароитини ўрганган ҳолда қонун ҳужжатларида етиштириш таъқиқланмаган ихтиёрий маҳсулотларни экиш ва етиштириш учун имкониятлар яратиш керак;

4. Йирик солиқ тўловчилар томонидан ўрмон фондининг фойдаланилмаётган бўш турган очиқ ер майдонларида дарахтзорлар барпо этилганлиги учун жалб қилинган дарёлар, каналлар ва бошқа сув объектларидан сув чиқариш воситаларини ўрнатиш ҳамда қуриш, сув тежовчи технологиялардан томчилатиб, ёмғирлатиб суғориш тизимларини ўрнатиш ва ишга тушириш, қуёш панеллари ёрдамида электр энергиясини ишлаб чиқариш ускуналарини ўрнатиш ва ишга тушириш фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркорликнинг кичик бизнес субъектларига айланма солиқ тўловидан маълум миқдорда имтиёз берилиши даркор.

Биз юқорида берилган бу таклифлар орқали қуйидаги натижаларга эришишни назарда тутганмиз:

- ерлардан самарали фойдаланиш даражаси ортади;
- халқимизнинг кам таъминланган аҳолиси ижтимоий жиҳатдан юксак ҳимояланади;
- солиқ юки турли қатлам вакиллари орасида имкон қадар тенг тақсимланади;
- ҳуфёна иқтисодиётнинг олди олинади;
- солиқ базаси кенгайди;
- давлат бюджетига тушумлар миқдори сезиларли равишда ортади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. George H., Koohafkan P, *FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS ROME, 2011*
2. Мирзиёев Ш.М. (2019) *Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ. 64 б.*
3. Quesnay, F. (1756), 'The General Maxims for the Economic Government of an Agricultural Kingdom', in R.L. Meek (1963).
4. Smith, A., (1776), *The Wealth of Nations, Book 1. Lond. Methuen Co.*
5. Ricardo, D. (1817), 'The Principles of Political Economy and Taxation', Dutton, New York.

6. Henry George, *Progress and Poverty* (New York: Robert Schalkenbach Foundation, 1979 [1879])
7. Susan L Roakes *Land Use Policy*, Vol. 13, No. 4, pp. 261-272, 1996 Copyright © 1996 Elsevier Science Ltd Printed in Great Britain.
8. Faybullaev O, Uroqov U. (2016). *Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: ўқув қўлланма*. Тошкент: Baktria press. – 21 б
9. Маликов Т. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. Т.: Академия, 2002. 116 б.
10. Ламперт Я. 1993. *Некоторые современные принципы налогообложения*. М.: ГПНТБ, 2-б.
11. <https://cleartax.in/f/company/hivi-precision-private> imited
12. <http://www.bff-online.de> (Германия федератив республикасининг молия бўйича федерал идораси маълумотлари);
13. <http://www.irs.ustzeas.gov> (АҚШ ички даромадлари хизматининг материаллари);
14. Shamsutdinov F.Sh., Shamsutdinova Sh.F. *Xorijiy tamlakatlar soliq tizimi. (Darslik)*. —Т.: Fan va texnologiya, 2011. - 508 bet. ISBN 978-9943-10-553-9
15. <http://www.finances.gouv.fr/DGI> (Франция солиқ бош бошқармасининг материаллари);
16. <https://www.japan-guide.com/e/e2206.html> (Япония солиқ агентлиги материаллари).
17. Shamsutdinov F.Sh., Shamsutdinova Sh.F. *Xorijiy tamlakatlar soliq tizimi. (Darslik)*. —Т.: Fan va texnologiya, 2011. - 508 bet. ISBN 978-9943-10-553-9
18. <http://www.chinatax.gov.cn/eng/n2367736/index.html>.
19. Shamsutdinov F.Sh., Shamsutdinova Sh.F. *Xorijiy tamlakatlar soliq tizimi. (Darslik)*. —Т.: Fan va texnologiya, 2011. - 508 bet. ISBN 978-9943-10-553-9
20. <http://www.rsv.se>. (Швеция давлат солиқ бошқармасининг материаллари).
21. Shamsutdinov F.Sh., Shamsutdinova Sh.F. *Xorijiy tamlakatlar soliq tizimi. (Darslik)*. —Т.: Fan va texnologiya, 2011. - 508 bet. ISBN 978-9943-10-553-9

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss2/a33

JAHON SOLIQQA TORTISH TIZIMIDA SOLIQ BAZASINI ANIQLASH XUSUSIYATLARI

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich -
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
i.f.d., professor

Xalikchayeva Sadokat Ilxomjonovna -
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"
ilmiy-tadqiqot markazi doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada jahon soliq tizimida mavjud soliq turlari va ularning soliq bazasini aniqlash jarayonlari, xususiyatlari, tartiblari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Qolaversa, ma'lum bir soliqlarning bazasi, shuningdek, bazaga ta'sir etuvchi omillar xususida alohida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: soliqlar, soliq tizimi, soliq siyosati, foyda, daromad, soliq bazasi, soliq kodeksi, soliq imtiyozlari, xarajatlar.

ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАЛОГОВОЙ БАЗЫ В МИРОВОЙ СИСТЕМЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Худойкулов Садирдин Каримович -
ТГЭУ доктор экономических наук., профессор
Халикчаева Садокат Ильхомжановна -
Докторант Научно-исследовательского центра
«Научные основы и проблемы экономического
развития Узбекистана» Ташкентского
государственного экономического университета

Аннотация. В данной статье представлена информация о видах налогов, имеющих в мировой налоговой системе, а также о процессах, особенностях и порядке определения их налоговой базы. Кроме того, особое внимание уделялось базе некоторых налогов, а также факторам, влияющим на базу.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, налоговая политика, прибыль, доход, налоговая база, налоговый кодекс, налоговый кредит, расходы.